

Kamila Trochowska

Akademia Sztuki Wojennej w Warszawie
Wydział Bezpieczeństwa Narodowego

Kultura bezpieczeństwa narodowego w cyberprzestrzeni – wprowadzenie

National security culture in cyberspace – an introduction

Streszczenie

Przedmiotem badań przeprowadzonych na potrzeby niniejszego artykułu są możliwości wykorzystania metod analizy kulturowej w dziedzinie badań nad bezpieczeństwem w cyberprzestrzeni dla potrzeb bezpieczeństwa narodowego. Obejmują one zarówno analizę motywów, racjonalności oraz zachowań (obecnych oraz potencjalnych) jednostek i grup reprezentujących podmioty państwowe oraz związane z sektorem rządowym, komercyjne, przestępcze, terrorystyczne, jak i prywatnych oraz społecznych ruchów sieciowych – czyli wszystkich związanych z bezpieczeństwem narodowym i międzynarodowym w cyberprzestrzeni. Tworzą one bowiem swoistą kulturę bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni, z całym spektrum postaw, norm, zachowań, wyzwań, zagrożeń i szans. Analiza kulturowa szerokiego spektrum zarazem podmiotów państwowych, jak i pozapaństwowych, tworzących współczesne środowisko bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni, oferuje bowiem możliwości zrozumienia, przewidywania, jak i w pewnym stopniu kształtowania pożądanych ze względów bezpieczeństwa postaw i zachowań.

Słowa kluczowe: kultura bezpieczeństwa, bezpieczeństwo narodowe, antropologia cyberbezpieczeństwa

Abstract

The object of research conducted in order to prepare the paper are possibilities of using cultural analysis method in the field of security sciences in cyberspace for the need of national security. They include the analysis of motives, rationality and behaviours (current and potential) of individuals and groups representing state entities, the entities connected with governmental sector, commercial, crime, terrorist and private ones as well as social network movements – i.e. all those connected with national and international security in cyberspace. They form a specific culture of security in cyberspace, with the whole range of attitudes, norms, behaviours, challenges, threats and opportunities. The analysis of a wide spectrum of state and non-state entities which form the current environment of security in cyberspace gives possibilities to understand, predict and shape, to a certain extent, socially desirable attitudes and behaviours.

Keywords: security culture, national security, anthropology of cybersecurity

Wstęp

W dobie prężnego rozwoju technologii internetowych oraz komputeryzacji i „usieciowienia” wszystkich możliwych dziedzin życia ludzkiego od sfer najbardziej prywatnych przez komercyjne po państwowe i związane z funkcjonowaniem jednostki w społeczności międzynarodowej, zasadności prowadzenia badań nad bezpieczeństwem sfery przenikającej wszystkie inne, nie trzeba dowodzić. Również bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe zostało przeniesione w cyberprzestrzeń – i jest przez nią kształtowane, również w aspekcie militarnym. Trwająca od późnych lat osiemdziesiątych amerykańska informacyjna rewolucja w sprawach wojskowych (*Info RMA*), oparta na komputeryzacji, digitalizacji i usieciowieniu narzędzi wojny, która nadaje ton trendom rozwojowym większości współczesnych armii czy rozwijająca się dopiero biotechnologiczna rewolucja w sprawach wojskowych (*Biotechnological RMA*), której głównym celem jest stworzenie zintegrowanego idealnie interfejsu człowiek-maszyna, są najlepszymi na to dowodami. Również NATO w ostatnim Wielonarodowym Eksperymentcie nr 7 *Dostęp do zasobów globalnych (Access to Global Commons)* wska-

zuje na cyberprzestrzeń jako jedną z trzech, obok przestrzeni kosmicznej i morskiej, kluczowych domen działalności sojuszu. Doktryny i prawne rozwiązania poszczególnych państw natomiast zarówno w dziedzinie obronnej, jak i wszelkich innych wchodzących w zakres bezpieczeństwa narodowego, również uznają cyberprzestrzeń za jedno z głównych pól, na których skupiać powinna się ich działalność.

Wstępne wyniki badań przeprowadzonych przez Autorkę wskazują, iż problematyka kulturowych uwarunkowań bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni, mimo aktualności wszelkich zagadnień związanych z technologiami IT oraz szeroko zakrojonych badań w tej dziedzinie, nie została jeszcze dostatecznie rozwinięta. Co ciekawe, zarówno ośrodki krajowe, jak i zagraniczne skupiają się raczej na kwestiach technicznych oraz metodach zarządzania bezpieczeństwem w cyberprzestrzeni. Mimo iż zarówno w cywilnych, jak i wojskowych opracowaniach podkreśla się znaczenie czynnika ludzkiego w kształtowaniu tej specyficznej kultury bezpieczeństwa, metody analizy kulturowej, skupiające się na społeczno-kulturowych aspektach tworzących się w sieci społeczności, ruchów oraz grup, również tych tworzących poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego we wszystkich jego aspektach, nie zostały jeszcze wykorzystane podczas konstruowania teoretycznych modeli analizy bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni, jak i praktycznych rozwiązań w tym zakresie¹.

1. Ponowoczesne konflikty zbrojne

Współczesne zagrożenia i konflikty różnią się znacznie od tych, jakie występowały nawet w nieodległej przeszłości. Rozpad bipolarnego, zimnowojennego świata oraz cały wachlarz globalnych społeczno-politycznych procesów z tym związanych, zmieniły zupełnie współczesne środowisko bezpieczeństwa. Dzisiejsze armie muszą mierzyć się z nowymi wyzwaniami, ryzykami i zagrożeniami, w tym o charakterze asymetrycznym i hybrydowym. Wskutek tego adekwatne do zagrożeń, innowacyjne działania zbrojne muszą być uzupełniane o inne elementy, których nie można uznać za stricte militarne. Również zakres działań współczesnych armii znacznie się rozszerzył: pełnią one również funkcje

---

¹ Artykuł stanowi podsumowanie badań przeprowadzonych na potrzeby monografii: K. Trochowska, *Kultura bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni*, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2017 (w przygotowaniu).

policyjne, zapewniają pomoc humanitarną, uczestniczą w operacjach re-agowania kryzysowego, prowadzą działalność szkoleniową czy nadzorują odbudowę pokonfliktową².

Bardziej szczegółowe obserwacje dotyczące kwestii przemian współczesnych konfliktów oraz pożądanych kierunków ich rozwoju proponuje Colin Gray³, stwierdzając iż:

1. Siła militarna ma obecnie mniejszą użyteczność, jako instrument polityki niż chociażby do niedawna, szczególnie ze względu na asymetryczność współczesnych konfliktów oraz różne kulturowe i społeczne postrzeganie celów i użyteczności środków militarnych do ich osiągnięcia.
2. Zmiany globalne, gdzie historia jest co prawda chronologiczna, lecz niekoniecznie linearna, mogą powodować liczne nieporozumienia dotyczące koncepcji rozwoju i postępu, oraz tym bardziej użycia militarnych środków, celem ich zapewnienia (bądź wymuszenia).
3. Użyteczność siły militarnej różni się w zależności od kontekstu kulturowego i warunków społeczno-politycznych. Moralne ograniczenia dotyczące stylu i rozmiarów siły militarnej są jednym z czynników kształtujących strategię, w obecnych czasach nie ma jednak jednoznacznych wytycznych dotyczących tego jak efektywnie ograniczać bądź rozszerzać te ramy.
4. O ile siła militarna może być użyta w ograniczonym wymiarze do realizacji konkretnych celów, wciąż pozostaje oparta na przemoc, brutalności i zniszczeniu. Mimo prób ograniczania negatywnych aspektów zjawiska przez czynniki prawne, technologiczne czy taktyczne, z samej natury konfliktu zbrojnego wynikają powyższe cechy, zazwyczaj nieakceptowane przez społeczność globalną.
5. Z drugiej jednak strony, „miękka siła” czy oddziaływanie ekonomiczne nie jest w stanie przejąć funkcji „twardej siły” militarnej, szczególnie dlatego, iż jej skuteczność zależy od percepcji podmiotów poddanych jej działaniu. Łatwo może ona zostać zniekształcona na korzyść innych podmiotów o konkurencyjnych interesach.
6. Zarówno użycie siły miękkiej i twardej powinno być komplementarne, jednakowoż koncepcje ich połączenia wymagają kompetencji

---

² S. Koziej, *Przedmowa*, [w:] *Asymetria i hybrydowość – stare armie wobec nowych konfliktów*, BBN, Warszawa 2012, s. 5.

³ C. Gray, *Hard Power and Soft Power: The Utility of Military Force as an Instrument of Policy in the XXI Century*, U.S. Army War College, Carlisle 2011, s. 4-46.

strategicznej, gdyż inaczej żadna z nich nie będzie użyteczna ani samodzielnie, ani w połączeniu. Posiadanie wcześniejszych kompetencji kulturowych i wiedzy o przeciwniku jest istotne, ale samo zrozumienie go jest niewystarczające. Równie ważna jest umiejętność zaprojektowania strategii, która również będzie działała na naszą korzyść. Jednostki wybrane do tworzenia strategii potrzebują więc szczególnego rodzaju świadomości sytuacyjnej, którzy będą rozumieli drugo-, trzecio- i czwartorzędne efekty swoich działań⁴.

Powyższe konkluzje mają szczególne znaczenie w wypadku kategorii operacji populacjocentrycznych (*population-centric operations*). Charakteryzują się one bowiem przesunięciem środków ciężkości z infrastruktury czy struktur dowódczych przeciwnika na lokalną ludność cywilną, określaną w wojskowej literaturze amerykańskiej „terenem ludzkim” (*human terrain*), której poparcie oraz współpracę należy uzyskać dla osiągnięcia celów operacji⁵. W operacjach tych zauważamy również bezprecedensowy wzrost znaczenia działań niekinetycznych dla powodzenia działań przeciwpartyzanckich (COIN) i stabilizacyjnych, takich jak operacje psychologiczne (PSYOPS), informacyjne (INFO OPS) czy kluczowe znaczenie jednostek Civil Affairs (CA) i współpracy cywilno-wojskowej (CIMIC), które bazują na dogłębnym rozumieniu kultury rejonu operacji. Świadomość międzykulturowa oraz wyższe poziomy wykorzystania wiedzy o społeczno-kulturowych aspektach rejonu operacji. Staną się one jeszcze bardziej znaczące w przyszłych operacjach ze względu na wspomniane wcześniej globalne trendy, takie jak: nacjonalizmy, społeczny tradycjonalizm na Bliskim Wschodzie, regionalizację świata oraz ewolucję konfliktów dotychczas głównie o podłożu ideologicznym bądź nacjonalistycznym, w stronę religijnych i kulturowych, co ma szczególne znaczenie dla naszych rozważań.

Kolejnym ważnym, a niedocenianym w literaturze przedmiotu aspektem przemian współczesnych konfliktów zbrojnych i ich uczestników jest – mimo zachodniego nacisku na rozwój technologiczno-informacyjny w ramach informacyjnej i biotechnologicznej rewolucji

---

⁴ A. Simmons, *Got Vision? Unity of Vision in Policy and Strategy: What It Is and Why We Need It*, Advancing Strategic Thought Series, U.S. Army War College Strategic Studies Institute, Carlisle 2010, s. 1.

⁵ G. Gentile, *A Strategy of Tactics: Population-centric COIN and the Army*, U.S. Navy, Autumn 2009, s. 2; <http://www.public.navy.mil/usff/Documents/gentile.pdf> (10.10.2010).

w sprawach wojskowych – powrót do zrytualizowanych i ograniczonych metod walki właściwych społeczeństwom prymitywnym. Jak twierdzi Zhivan Alah, u progu XXI wieku „jesteśmy nowymi Aztekami. Walczymy o abstrakcyjne, duchowe koncepty. Mimo tego, iż nasze są produktem racjonalnego dyskursu, „humanitaryzm” i „pacyfizm” pozostają ideami, wokół których narósł cały rytuał militarny [...]. Nasze wysiłki kierowane są nie tyle imperatywem efektywności militarnej, co wierzeniami, wartościami, kulturą i określonymi moralnymi standardami”⁶.

Ma to określone implikacje dla zachodnich koncepcji i metod prowadzenia walki zbrojnej. W aspekcie pozytywnym może to prowadzić do przejścia ograniczonych, „humanitarnych” metod walki przez inne komponenty, redukując liczbę ofiar oraz skalę konfliktów. Z drugiej strony jednak może to prowadzić do utraty rozumienia natury działań zbrojnych, które przerodzą się w długie konflikty o niskim stopniu natężenia, nie tylko kosztowne, ale i nieszczerólnie efektywne. Ponadto, może to spowodować również, że przyszłe konflikty będą kierowane bardziej opinią publiczną niż potrzebami politycznymi⁷. Zmniejszy to skuteczność działań militarnych, a w efekcie długich, nieprzynoszących widocznych rezultatów misji może nie tylko osłabić militarne podmioty je prowadzące, ale i doprowadzać do ich przerywania zanim osiągnie się cele oraz podważenia sensowności samych celów tych operacji zarówno przez siły je prowadzące jak i im poddawane.

2. Informacyjna rewolucja w sprawach wojskowych (INFO RMA)

Komputer, mikroprocesor oraz innowacje technologiczne w telekomunikacji wywołały rewolucję informacyjną, będącą konsekwencją ogromnego rozwoju skomputeryzowanych technologii informacyjnych i telekomunikacyjnych⁸. Nie jest to jednak *stricte* cywilne zjawisko, należy bowiem pamiętać iż Internet, który doprowadził do akceleracji przemian kulturowo-społecznych w ramach rewolucji informacyjnej, był

---

⁶ Z. Alah, *The New Aztecs: Ritual and Restraint in Contemporary Western Military Operations*, Advancing Strategic Thought Series, U.S. Army War College, Carlisle 2011, s. 2-3.

⁷ Tamże, s. 36-38.

⁸ Ł. Kamiński, *Technologia i wojna przyszłości. Wokół nuklearnej i informacyjnej rewolucji w sprawach wojskowych*, WUJ, Kraków 2009, s. 210.

wynalazkiem na potrzeby armii amerykańskiej. Na fali zimnej wojny i w obliczu bardzo szybko postępujących zbrojeń nuklearnych armia USA potrzebowała sieci, której punktu centralnego nie zniszczy jedna, dobrze wycelowana, radziecka rakietka. Pierwotna nazwa projektu brzmiała ARPANET, ponieważ nadzorowała go rządowa agencja ARPA (Advanced Research Projects Agency), której zadaniem było monitorowanie i wspieranie projektów akademickich mogących mieć zastosowanie w obronności kraju.

Projekt zakładał powstanie rozproszonej sieci dowodzenia, nieposiadającej wrażliwego centralnego punktu. Udało się. Pierwsze komputery połączono w zdecentralizowaną sieć na Uniwersytecie Kalifornijskim, później stopniowo przyłączano do niego inne uczelnie. W międzyczasie nastąpił rozdział ARPANETU – sieci i projektu wojskowego i Internetu – projektu akademickiego. Bazując na tych samych rozwiązaniach technicznych rozwijały się później samodzielnie. Powstała w latach 60. XX wieku sieć komunikacyjna na zawsze zrewolucjonizowała współczesne społeczeństwa oraz – rzecz jasna – sposób prowadzenia walki.

Współczesne pole walki charakteryzuje się bowiem asymetryzacją, sieciocentrycznością zagrożeń oraz dużym udziałem nowych technologii w prowadzonych działaniach. Można również zauważyć wzrastający udział domeny cyberprzestrzeni, zwanej piątym wymiarem działań wojennych. Taka konfiguracja wymaga mobilności, autonomii oraz niezwykle wysokich wymagań dotyczących zdolności kognitywnych żołnierzy. Dlatego też od lat 80. XX wieku w Stanach Zjednoczonych rozwijała się Informacyjna Rewolucja w Sprawach Wojskowych (*Information Revolution in Military Affairs*, INFO RMA). Jej celem było uzyskanie przewagi informacyjnej na polu bitwy, jednak jej implikacje sięgają daleko poza koncepty taktyczne. INFO RMA bowiem składa się z trzech komponentów:

- wspomnianej rewolucji informacyjnej wraz z jej wojskowymi oraz cywilnymi zastosowaniami;
- broń konwencjonalna wysokiej technologii;
- poglądy na temat bezpieczeństwa i sfery militarnej oraz ich społeczno-kulturowego odbioru⁹.

---

⁹ Ł. Kamiński, *Technologia i wojna przyszłości...*, dz. cyt., s. 212-255.

Głównymi cechami rewolucji są przede wszystkim komputeryzacja i digitalizacja narzędzi wojny, sieciocentryczność, umożliwiająca przepływ informacji, obrazów, dźwięków w czasie rzeczywistym, które powodują wyższą autonomię dowódców niższego szczebla, miniaturyzację, zwiększoną precyzję działań, robotyzację i automatyzację powodującą coraz mniejszy udział jednostek ludzkich w działaniach oraz wirtualizację, która stworzyła koncepcję „wojny na odległość” (*stand-off warfare*), której zamysłem była humanizacja wojny. Osiągnięto jednak przeciwny skutek. Cyberprzestrzeń stała się z jednej strony wspaniałym narzędziem ułatwiającym prowadzenie wojny, a z drugiej strony bardzo wrażliwym punktem, w który uderzyć można z dowolnego punktu globu, zarówno w ramach wojskowych operacji informacyjnych, działalności kryminalnej czy dla zwykłej zabawy.

Nastąpiły również dogłębne zmiany w poziomie bezpieczeństwa działań wojennych, gdyż nawet i dziś szacuje się iż 90-95% przepływu informacji w Amerykańskim Departamencie Obrony oraz Armii odbywa się przez internetowe sieci komercyjne. Ponadto, każdy żołnierz wyposażony w „smartfon” umożliwiający robienie oraz wysyłanie zdjęć czy filmów, może stać się potencjalnym źródłem zagrożenia dla tajności i bezpieczeństwa prowadzonych działań, szczególnie w kontekście istnienia portali społecznościowych. Nie wspominając już o fakcie, iż duża część operacji informacyjnych i psychologicznych ma miejsce w Internecie i w znacznej liczbie przypadków skuteczność przeciwnika znajdującego lepiej docelową grupę odbiorców danych treści jest znacznie wyższa niż specjalnie wyszkolonych w tym celu komponentów sił zbrojnych. Doskonałym tego przykładem jest skuteczność kampanii propagandowych on-line organizowanych przez ISIS czy Rosję.

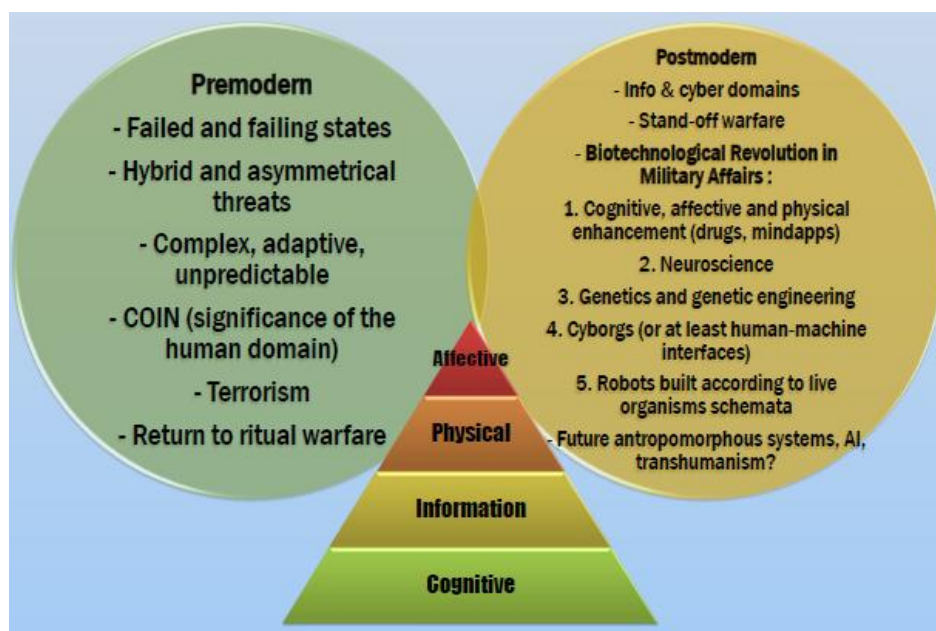
W chwili obecnej, armie krajów rozwiniętych znajdują się w przełomowym momencie między informacyjną a biotechnologiczną rewolucją w sprawach wojskowych (BIOTECH RMA), funkcjonując jednocześnie na płaszczyznach przed- i ponowoczesnych. W niedługim czasie nasze armie będą doświadczały osiągnięć cywilizacyjnych, takich jak idee transhumanizmu i jednostkowości, w tym samym czasie działając w społeczeństwach, które ewoluują w zupełnie inny sposób, bez większego szacunku dla technologicznego i cywilizacyjnego rozwoju. Celem działań wojskowych jest maksymalizacja efektywności systemu, gdzie czynnik ludzki jest kluczem. Współczesne pole walki rodzi także niezwykle wymagania dotyczące żołnierzy, jak ich mobilności, autonomii, wydajności fizycznej i umiejętności poznawczych. Wszechobejmu-

jące zagrożenia wymagają kompleksowego podejścia i wspólnych operacji wielonarodowych, w których zarządzanie szkolenie, przywództwo i prowadzenie działalności jest bardzo złożone ze względu na różnice kulturowe i organizacyjne między zaangażowanymi podmiotami. Zwiększenie różnorodności kulturowej powoduje rosnącą rolę kompetencji międzykulturowej i innych umiejętności miękkich.

Program na rysunku 1 obrazuje stosunki między zmieniającym się charakterem współczesnego pola walki i wynikających z tego wymagań wobec umiejętności żołnierzy, i efektów rewolucji biotechnologicznej rewolucji w sprawach wojskowych (Biotech RMA), która jest rozwijana przez amerykańskie siły zbrojne od co najmniej dwóch dziesięcioleci.

Rysunek 1. Zmieniająca się natura współczesnego pola walki i jej implikacje

Źródło: opracowanie własne.

3. Antropologia cyberkultury

Antropologia cyberkultury jest nauką relatywnie nową i wciąż – jak twierdzą czołowi badacze dziedziny – w początkowym stadium roz-

woju. Jej prekursorem jest Arturo Escobar, który w artykule *Welcome to Cyberia* z 1994 roku, wyznaczył podstawowe paradygmaty badawcze dziedziny. Głównym przedmiotem jej zainteresowania jest sprzężenie zwrotne między kulturowymi konstrukcjami i rekonstrukcji na których bazują nowe technologie komunikacyjne (ICT) a wpływem tych ostatnich na przemiany kulturowo-społeczne w różnych dziedzinach życia jednostki i funkcjonowania całych społeczeństw. Głównym paradygmatem przyjmowanym w antropologii cyberkultury jest założenie, że każda technologia i narzędzie jest artefaktem kulturowym, materializującym określony świat idei, wierzeń i postaw, wyrasta z określonych warunków kulturowo-społecznych, które również aktywnie zmienia i kreuje¹⁰. Badania nad cyberkulturą są obecnie w trzeciej fazie rozwoju, określanej mianem krytycznych studiów cyberkulturowych. Według Davida Silveira, antropologia cyberkultury przestała uważać przedmiot swego zainteresowania za kompleks zjawisk zupełnie nowych, nieporównywalnych z niczym dotychczas istniejącym. W rezultacie tej zmiany perspektywy porzucili więc dotychczasowy obyczaj analizowania cyberkultury w całkowitej izolacji od innych zjawisk i zasad zarówno współczesnych, jak i historycznych. Kompleks cyberkultury jest w tej perspektywie studiowany w szerokim kontekście biologiczno-technologiczno-kulturowym. Przy tej okazji zostały zrehabilitowane metody stosowane w badaniach nad zjawiskami społecznymi i kulturowymi w okresie poprzedzającym narodziny cyberkultury, a wyniki tych badań zaczęto brać pod uwagę we współczesnych rozważaniach na jej temat. Obecnie wyróżnić możemy cztery główne kompleksy powiązanych ze sobą zagadnień podejmowanych w krytycznych studiach cyberkulturowych:

1. Analizy interakcji zachodzących w Internecie, wszystkich ich aspektów (społecznych, kulturalnych, ekonomicznych, politycznych). Analizy te są umieszczane w kontekście wcześniej prowadzonych badań, na przykład w tradycyjnym paradygmacie studiów nad komunikowaniem i społecznościami lokalnymi. Takiej kontekstualizacji poddane zostają więc także koncepcje usieciowionej tożsamości oraz wspólnoty wirtualnej.
2. Analizy dyskursów, które powstają w związku i wokół interakcji sieciowych. Internet jest tu postrzegany jako generator dyskursów,

---

¹⁰ A. Escobar, *Welcome to Cyberia. Notes on Anthropology of Cyberculture*, "Current Anthropology" (3)35 /1994, s. 211-231.

jako przestrzeń, w której rodzą się wyobrażenia na jego temat, jego koncepcje i mity. Tu właśnie jest między innymi poddawana badaniu metafora elektronicznego pogranicza, tak często odnoszona do cyberprzestrzeni, jak również koncepcja tej ostatniej jako terytorium męskiej niedojrzałości.

3. Analiza zagadnień społecznych, kulturalnych, ekonomicznych i politycznych jako warunków określających dostęp jednostek i grup społecznych do Internetu i cyberprzestrzeni.
4. Badania technologii i projektów określających ramy komunikowania internetowego, decydujących o formach interfejsów między Siecią a jej użytkownikami¹¹.

Reasumując przedstawione wcześniej rozważania na temat cyberkultury, wskazać możemy następujące cechy cyberkultury:

- jest to społeczność oparta o internetowe technologie komunikacyjne;
- opiera się na nieograniczonej wymianie informacji i wiedzy, umożliwiając tworzenie nieskończonej ilości perspektyw i opinii na dany temat, co powoduje iż rzeczywisty obraz jest trudniejszy do zidentyfikowania;
- jest zależna od umiejętności używania narzędzi nieobecnych w innych formach kultury, oraz przy użyciu konfiguracji tych samych narzędzi, wytwarzają się różne zjawiska kulturowe;
- pozwala na tworzenie rozległych, słabych sieci powiązań między jej członkami, bez względu na ograniczenia geograficzne, kulturowe czy czasowe; wzmacnia również w jej członkach poczucie przynależności do wybranej wspólnoty, z wieloma potencjalnymi wyborami na wyciągnięcie ręki, z czym nie mamy do czynienia w wypadku klasycznej kultury;
- stanowi kulturę kognitywną, oparta na dobrowolnej przynależności;
- zjawiska, idee, artefakty, wartości czy praktyki, oraz właściwości cyberkultury rozprzestrzeniają się szybciej i w nieograniczony sposób, zazwyczaj pod wpływem pod wpływem jednego artefaktu (np. memu), jednak są bardziej nietrwałe, płynne i kruche niż w wypadku kultury rzeczywistej;

---

¹¹ R. Kluszczyński, *Od web.studies do antropologii nowej wizualności. Współczesne badania nad cyberkulturą*, „Kultura Współczesna” nr 1 (43)/2005, s. 32.

- symbole, obrazy i metafory zyskują takie znaczenie, jakie nadała im grupa użytkowników;
- tożsamość jednostki jest bardziej płynna, plastyczna i łatwiej podlega większym, nie zawsze trwałym zmianom, niż w codziennym, realnym życiu; anonimowość staje się nowym rodzajem tożsamości;
- mamy również do czynienia z możliwością nieograniczonej kreacji własnej wirtualnej tożsamości, czy na portalach społecznościowych, czy w wirtualnych światach, takich jak Second Life czy przez różne metody komunikacji i wymiany opinii typu e-mail, czat czy forum; istnieje również możliwość utrzymywania wielu równorzędnych tożsamości online z którymi jednostka się w pełni identyfikuje;
- jednostka ma również możliwość uczestnictwa w doświadczeniach i sposobach ekspresji, których nie oferuje, bądź których zabrania kultura macierzysta, jak cyberseks w zastępstwie lub jako uzupełnienie związków przedmażeńskich czy prowadzenie anonimowego (wideo)bloga z ideami nieprzystającymi do wzorców danej kultury, z której jednostka pochodzi; taka sytuacja wiąże się z mniejszym bądź zerowym ryzykiem stygmatyzacji czy ostracyzmu społecznego;
- cyberprzestrzeń jest jednocześnie produktem kultury, jak i kulturą samą w sobie, stąd metody klasycznej antropologii i badań kulturoznawczych mają nieco ograniczone zastosowanie w wypadku cyberprzestrzeni.

Pojawia się wobec powyższych pytanie, czy istniejące modele analizy kultury mają zastosowanie w wypadku cyberkultury. Przyjrzyjmy się najpierw definicji kultury, którą autorka wypracowała podczas poprzednich badań. Analizy istniejących definicji wykazały, iż „kultura to fundamentalny, lecz nie jedyny czynnik motywujący i umożliwiający rozumienie zachowań ludzkich, determinujący sposób myślenia i zachowania, zapewniający jednostkom schematy poznawcze umożliwiające nadawanie znaczeń otaczającemu światu. Manifestuje się w wytworach, tak jak i innych zachowaniach oraz artefaktach. Kultura jest zjawiskiem subiektywnym, stąd zarówno badacz kultury, jak i przedmiot jego badań zmieniają się w procesie wzajemnej interakcji. I przede wszystkim jest to twór dynamiczny, który niczym złożony system adaptacyjny reaguje na szereg wewnętrznych i zewnętrznych bodźców i przekształceń, wzorzec reakcji i adaptacji do zmieniających się warunków, deter-

minowany przez wymienione wyżej elementy klasycznej definicji kultury, doświadczenia jednostki oraz jej cechy osobowości”¹². Zastanówmy się, jak cechy cyberkultury odnoszą się do elementów powyższej definicji. Czy cyberkultura:

1. ... motywuje i determinuje sposób myślenia i zachowania? Zdecydowanie tak. Powstało wiele pozycji analizujących wpływ rozwoju nowych technologii komunikacyjnych zarówno na społeczeństwa, jak i jednostki, co szerzej zostało omówione w podrozdziale dotyczącym cyberosobowości. Cyberprzestrzeń i aktywne uczestnictwo w cyberkulturze jednak w inny sposób kształtują tożsamość i osobowość jednostki podczas wirtualnych interakcji, jak i poza nimi. W pierwszym przypadku, anonimowość oraz nieograniczone możliwości ekspresji i doznań umożliwiają rozwinięcie działań i percepcji własnej osoby o wiele bardziej wielowymiarowo niż dzieje się to w świecie realnym, bardziej obłożonym restrykcjami, zasadami i konsekwencjami. Z drugiej strony, łatwość przekraczania granic w cyberprzestrzeni, może przekładać się na realne działania.
2. ... zapewnia jednostkom schematy poznawcze? Również tak, nie tylko przez wykształcenie nieco innego aparatu poznawczego wymagającego nieco innych umiejętności niż percepcja i funkcjonowanie w realnym świecie. Ponadto aktywne uczestnictwo w cyberkulturze zmienia sposób percepcji świata (jest on bardziej pluralistyczny, a i relatywistyczne postawy wydają się częstsze), kształtując w ten sposób nie tylko cybertożsamość, ale i zachowanie jednostki w realnym świecie.
3. ... jest nabyta i wyuczona? Zdecydowanie tak. Nie mamy tu jednak do czynienia z tradycyjną drogą przekazywania kultury – która odbywa się podczas procesu wychowania i życia w społeczeństwie, najpierw przez rodziców, a potem społeczeństwo, media i instytucje takie jak szkoła czy harcerstwo. W wypadku cyberkultury szczególnie, jeżeli weźmiemy pod uwagę młodsze pokolenia które od wczesnego dzieciństwa mają kontakt z cyberprzestrzenią, proces „enkulturacji” odbywa się bardziej chaotycznie i selektywnie, z dużym udziałem przypadkowości zetknięcia się i przyjmowania określonych postaw, jak i większą możliwością wyboru przynależności do

---

¹² K. Trochowska, *Model analizy porównawczej kultur strategicznych*, AON, Warszawa 2014, s. 40-45.

- określonych grup. Ponadto rozpowszechnianie się określonych elementów kultury zachodzi, jak w klasycznym wypadku, za pomocą przenoszenia czy dyfuzji, jednakże procesy te, jak wcześniej wspomniano, są zdecydowanie bardziej dynamiczne, nietrwałe, trudno przewidzieć ich ostateczny efekt, a i jeden określony symbol czy praktyka mogą być realizowane na różne sposoby w różnych grupach odbiorców.
4. ... nie istnieje jako odrębne zjawisko, jedynie manifestuje się w utworach materialnych i niematerialnych? Rzecz jasna, tak, w wypadku cyberkultury możemy mówić o fenomenie kultury kognitywnej i mentalnej, bardziej niż materialnej, której głównymi mediami są obraz, dźwięk i informacja, jednak w równym stopniu jak namacalne artefakty angażuje ona i kształtuje uczestników, tworząc uzupełnienie rzeczywistości, a czasem i jej zastępstwo. Należy się jednak zastanowić czy w cyberkulturze występują nieodzowne dla kultury składowe, takie jak: język, wartości, instytucje, ideologie i idee, symbole i tabu, wierzenia, zwyczaje i tradycje, rytuały i ceremonie, sztuka, muzyka, sposób ubierania się? Wszystkie te elementy występują, co zostanie szerzej omówione w dalszej części rozdziału, jednak są one w różny sposób realizowane w różnych społecznościach internetowych, znaczne są bowiem różnice między stałymi bywalcami mediów społecznościowych, vlogerami, cyberaktywistami czy hakerami penetrującymi darknet zarówno jeśli chodzi o używany język, motywacje, zakres umiejętności komputerowych, ideologię czy wyznawane wartości. Również relacje między strukturą głęboką, sferą epistemologiczną a artefaktami będą w wypadku cyberkultury przestawiały się nieco inaczej.
  5. ... jest wewnętrznie zróżnicowana? Oczywiście tak, w jak najwyższym stopniu. Pojawia się również pytanie, czy wobec opisanej wyżej różnorodności tworzących ją podkultur, mamy do czynienia z kulturą, która mimo różnic posiada cechy wspólne, tzw. strukturę głęboką, dzięki której można zrozumieć jej funkcjonowanie i przewidzieć potencjalne kierunki rozwoju, czy jest po prostu swobodnym, podlegającym ciągłym zmianom zlepkiem subkultur? Na to pytanie również postaramy się odpowiedzieć w dalszej części pracy.
  6. ... jest tworem dynamicznym? Tu również musimy potwierdzić, jednakowoż cyberkulturę od klasycznie pojmowanych kultur różni wstrząsający wręcz dynamizm przemian, ciągle powstawanie nowych zjawisk, ruchów, wzorców postępowania. Szczególnie jeżeli

weźmiemy pod uwagę przejście od sieci 2.0 (opartej na interakcji z użytkownikiem) do inteligentnej sieci 3.0, a następnie do jeszcze większego udziału i w zasadzie integracji wirtualnego świata ze światem realnym przez urządzenia, takie jak Google Glass, przewidywane rozpowszechnienie komercyjnych immersyjnych wirtualnych światów w narzędziach takich jak Oculus, czy jeszcze dalsze przemiany wynikające z synergii ludzkiego ciała z systemami informatycznymi postulowane w transhumanizmie¹³.

7. ... zmienia się w procesie interakcji z badaczem? Tak, szczególnie że podczas aktywnych form badań kulturoznawczych, takich jak obserwacja uczestnicząca, czy prowadzenie badań sondażowych badacz zawsze staje się aktywnym uczestnikiem cyberkultury. Ma to duże znaczenie jako że cyberkultura aktywnie kreowana, zmieniana i kształtowana jest przez samych jej uczestników, w o wiele większym stopniu niż kultura realnych ludzkich społeczności.
8. ... może być uważana za wzorzec reakcji i adaptacji do zmieniających się warunków? Pytanie to dotyczy zjawiska wykształcania określonych postaw i wzorców odpowiedzi na zmieniające się warunki zewnętrzne, znaczące wydarzenia czy sytuacje zagrażające tożsamości bądź egzystencji jednostki, bądź grupy społecznej. Mimo swojej różnorodności, relatywizmu i płynności, cyberprzestrzeń rządzi się określonymi prawami, które wskazują w jaki sposób poszczególne podkultury wchodzące, w jej skład będą odpowiadać na takie zjawiska. Jednak dzieje się to w sposób właściwy systemom nieliniarnym, złożonym i chaotycznym, co omówione zostanie później.
9. ... umożliwi rozumienie i przewidywanie zachowań ludzkich? Po części tak. Należy jednak stosować inną perspektywę i metody analizy i przewidywania niż w wypadku klasycznie rozumianych kultur, jak wcześniej wspomniano, właściwą chociażby systemom chaotycznym. Dla przykładu, efekt motyla będzie tu lepszym wyjaśnie-

---

¹³ Transhumanizm jest prądem filozoficznym i ideologicznym, w którym postuluje się aplikację najnowszych zdobyczy nauki i techniki, w szczególności neurobiologii, biotechnologii i nanotechnologii, celem przezwyciężenia ludzkich ograniczeń, ulepszenia globalnych relacji społecznych i osiągnięcia nowego stadium ewolucji naszego gatunku. Oficjalnym portalem skupiającym głównych myślicieli i praktyków kierunku jest Humanity Plus (H+) <http://humanityplus.org/>.

niem dla zachodzących przemian niż cykliczna teoria rozwoju kultur.

Potwierdzenie zbieżności cech definicyjnych kultury z cyberkulturą ma znaczenie w prowadzonych rozważaniach, gdyż opiera się na nich model analizy kultury, który może posłużyć później do budowy modelu analizy kultury bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni. Dokonawszy powyższej analizy, należy zastanowić się nad rolą kultury macierzystej – i różnic międzykulturowych w kształtowaniu cyberkultury, jak również kultury bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni.

4. Antropologiczny model analizy cyberkultury

Istotną cechą kultury wynikającą z powyższej definicji jest fakt, iż głębokie, najbardziej bazowe struktury leżące u podłoża danej kultury, manifestują się w kolejnych jej warstwach, co doskonale obrazuje popularny w analizach kultury model góry lodowej, przedstawiony na poniższym rysunku.

Rysunek. 2. „Góra lodowa” – model kultury

Źródło: opracowanie własne na podstawie: E. Hall, *Beyond Culture*, Anchor Books, New York 1976.

Model ten składa się z trzech warstw, z których obserwacji podlegać może tylko ta najbardziej zewnętrzna, „wierzchołek góry lodowej”, sfera materialnych struktur i procesów, które są manifestacją sfery epistemologicznej, odzwierciedlającą z kolei to, co zawarte jest w głębszej strukturze kulturowej i stanowi jej esencję. Charakterystyka poszczególnych warstw kultury przedstawia się następująco:

- **Sfera materialnych struktur i procesów: artefakty, zachowania, praktyki.** Pierwszą, widoczną warstwę stanowią artefakty i praktyki. Obejmuje ona aspekty behawioralne oraz wszelkie widoczne, manifestowane aspekty danej kultury, czyli na przykład sposób ubioru, organizacji dnia, symbole, dzieła sztuki, przedmioty codziennego użytku, zachowania, rytuały i celebracje. Praktyki traktowane są tu jako zbiór powtarzających się zachowań w określonych sytuacjach, na przykład wciąż utrzymujący się zwyczaj całowania kobiet w rękę na powitanie w Polsce. Ta „wierzchnia” warstwa kultury może podlegać częstym zmianom, które odzwierciedlają jednak to, co dzieje się w głębszych warstwach, jak na przykład bardziej swobodny sposób ubierania się przez kobiety odzwierciedla przemiany w sferze obyczajowej.
- **Sfera epistemologiczna: Postawy i oczekiwania, przekonania, normy.** Drugą warstwę kultury stanowią postawy i oczekiwania (obraz tego co powinno się dziać), przekonania (sąd tym jak powinno się postąpić w danej sytuacji) oraz stojące za nimi normy (zasady postępowania). Tworzą one świadomą warstwę kultury i sprawiają, iż członkowie danej kultury przekonani są o słuszności sposobu i charakteru obieranego przez nich sposobu życia. Warstwa ta obejmuje świadome racjonalizacje, wierzenia, poglądy, preferencje, takie jak: poglądy na role płci, sposoby wychowywania dzieci, wierzenia religijne, filozofia życia. Symbolizuje ona te aspekty funkcjonowania danej kultury, które mimo iż będą w dużym stopniu opierały się przekształceniom, mogą z czasem zostać zmienione.
- **Struktura głęboka: Wartości i bazowe, nieświadome schematy kulturowe.** Trzecią, najgłębszą i najważniejszą, stanowiącą o tożsamości i trwałości danej kultury warstwę stanowi struktura głęboka, czyli nieświadome schematy kulturowe i wartości (bazowe wzorce tego co dobre, złe, ważne i nieważne itp.). Z nich tworzą się potem postawy i oczekiwania, wpływające z kolei na warstwę behawioralną. Obejmuje ona koncepcje dobra i zła, granice dopuszczalnych zachowań ludzkich, dogmaty religijne, koncepcje na rolę

danej kultury w świecie, bazowe sądy dotyczące sensu egzystencji i – w jednostkowych przypadkach – nieświadome przekonania dotyczące priorytetów i sposobu, w jaki jednostka powinna żyć.

Czy wobec tego istnieje możliwość analizy cyberkultury za pomocą tego schematu? Wydaje się, że tak. Potencjalny model analizy i hierarchii wybranych zjawisk w obrębie cyberkultury za pomocą modelu góry lodowej, przedstawiono w poniższej tabeli:

Tabela 1. Analiza cyberkultury wg modelu góry lodowej

Warstwy kultury	CYBERKULTURA – wybrane przykłady
Artefakty (przedmioty i wytwory materialne)	Hardware, urządzenia (tablety, komputery, telefony i in.), oprogramowanie. Witryny internetowe, portale społecznościowe, portale komunikacyjne, serwery pocztowe, obrazy, zdjęcia, widea, memy. Określony język (użycie skrótów, akronimów, żargonu) Symbole (np. emotikony, hashtagi). Cyberprzestrzeń jako realny konstrukt mentalny, kolejny wymiar i rozszerzenie fizycznej rzeczywistości.
Zachowania (obserwowalne sposoby działania jednostek)	Zachowania i działania poszczególnych użytkowników zależne od kontekstu interakcji – czy działanie podejmowane jest dla przyjemności – bez interakcji z innymi użytkownikami (np. poszukiwanie informacji, przeglądanie stron internetowych, zdjęć, filmów), w celach praktycznych (zakupy, rezerwacje), obejmujące interakcję z innymi użytkownikami: w celach zawodowych (korespondencja elektroniczna) czy prywatnych (wideorozmowy, czaty, komentarze do zamieszczonych materiałów, dzielenie zdjęć i materiałów audiowizualnych, prywatna korespondencja.
Praktyki (ustalone zasadami powtarzane działania)	Ustalone nieformalnymi zasadami. Moderacja forów przez administratora. Rankowanie online. Cykl życia postu na Facebooku – wprowadzenie informacji, reakcje, komentarze, dezaktualizacja i zastąpienie nowym wątkiem.
Postawy i oczekiwania (obraz tego, co powinno się dziać)	Szczególny model lapidarnej, otwartej komunikacji. Szybka wymiana i dezaktualizacja informacji. Poczucie bezpieczeństwa, niekiedy złudne, zapewnione przez anonimowość, ale i możliwość doboru grona odbiorców zamieszczanych materiałów na przykład na portalach społecznościowych. Możliwość aktywizacji bardzo dużych grup odbiorców – czy to w wypadku zjawiska flashmob, tworzenia grup zainteresowań, popularyzacji produktów, idei czy symboli.

Przekonania (sąd o tym, jak powinno się postąpić w danej sytuacji, aspekty afektywne)	Anonimowość (np. na forach, anonimowe kanały i profile na portalach wymiany materiałów audiowizualnych typu youtube). Jednoczesne dzielenie najbardziej prywatnych aspektów życia (portale społecznościowe, blogi – osobiste przemyślenia, wspomnienia, zdjęcia, wideo). Poczucie bezpieczeństwa, wolności, bezkarności i możliwości dużego wpływu na grupy odbiorców. W wypadku cyberaktywistów i hacktywistów – poczucie możliwości wpływania na bieg lokalnych/światowych wydarzeń politycznych, społecznych.
Normy (zasady postępowania)	Normy regulowane opinią i ustalonymi praktykami określonej społeczności w cyberprzestrzeni. Ustalone przez użytkowników „prawo zwyczajowe” biorące górę nad normami odgórnymi. Dostęp w czasie rzeczywistym. Regulacje prawne.
Wartości (bazowe wzorce tego co dobre, złe, ważne i nieważne itp.)	Anonimowość. Wolność. Pluralizm informacji. Sieciowość, złożoność systemu. Samoorganizacja. Możliwość przekraczania ograniczeń prawnych, barier bezpieczeństwa. Ekshibicjonizm. Możliwość zastąpienia realnych relacji interpersonalnych i społecznych wirtualnymi (np. cyberseks). Nieograniczony zasięg obiegu informacji, mimo istnienia metod selekcji grup odbiorców, informacja zawarta w dzielonych materiałach rozprzestrzenia w sposób niemożliwy do kontrolowania. Wielowymiarowość – istnienie głębszych, ukrytych poziomów wymiaru informacji (połączenia szyfrowane, deepweb, darknet). Rewolucje społeczne na wyciągnięcie ręki („efekt motyla”).

Źródło: Rozszerzone opracowanie tez zawartych w: K. Trochowska, *Kompetencje międzykulturowe dla żołnierzy i dowódców w operacjach poza granicami kraju*, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2013, s. 58-59.

5. Kultura bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni

Omówione poniżej kategorie kultury politycznej, strategicznej i militarnej wraz ze zmieniającym się środowiskiem bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego tworzą zjawisko kultury bezpieczeństwa, definiowanej jako „wzór podstawowych założeń, wartości, norm, reguł, symboli i przekonań charakterystycznych dla danego podmiotu,

wpływających na sposób postrzegania przez niego wyzwań, szans i zagrożeń w bliższym i dalszym otoczeniu, a także sposób postrzegania i odczuwania bezpieczeństwa”¹⁴. Wiążą się z tym określone wzorce i sposób postępowania, zachowania i działania, wyuczone bądź powstałe w procesach zewnętrznej adaptacji, bądź wewnętrznej integracji oraz innych procesach organizacyjnych i wykonawczych. Służą one w miarę harmonijnemu rozwojowi tego podmiotu i osiągnięciu przez niego najszerzej rozumianego bezpieczeństwa, z pożytkiem dla siebie i otoczenia. Co jednak najbardziej znaczące dla naszych rozważań, kultura bezpieczeństwa danego kraju bądź określonego podmiotu stosunków międzynarodowych determinuje sposoby odpowiedzi na wyzwania w dziedzinie bezpieczeństwa w odniesieniu do czterech podstawowych funkcji, jakie dany podmiot pełni w tym zakresie. Są to działania w zakresie prewencji (interwencje przedkonfliktowe), zapewniania bezpieczeństwa (interwencje i sposób działania po zakończeniu konfliktów), ochrony (dbałość o bezpieczeństwo wewnętrzne) oraz osiągnięcia określonych celów przy użyciu środków militarnych (interwencje militarne)¹⁵.

Czy można mówić o kulturze bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni? Z jednej strony można zarysować bardzo szerokie tło ogólnej kultury bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni, oparte o bazowe zasady, którymi się ona rządzi, ustalone w poprzednich rozdziałach. Implikacje tychże dla kultury bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni będą przedstawiały się następująco:

1. Jako że cyberkulturę stanowi społeczność oparta o internetowe technologie komunikacyjne, będziemy mieli do czynienia z różnymi źródłami zagrożeń, począwszy od czynnika ludzkiego, przez software, po fizyczną infrastrukturę i hardware. Ponadto ochrona infrastruktury i danych musi być wielowymiarowa – gdyż potencjalnych ataków dokonywać mogą różnorodne podmioty państwowe (piony walki elektronicznej obcych armii, wywiad cywilny i wojskowy),

---

¹⁴ Definicja ta przedstawiona została przez prof. Mariana Cieślarczyka, który jako jeden z niewielu polskich specjalistów zajmując się tymi aspektami dyscypliny nauk o bezpieczeństwie. Szerzej w: M. Cieślarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów i bezpieczeństwa państwa*, UPH, Siedlce 2011, s. 157. Pozycją wyczerpująco omawiającą rozważane zagadnienie jest książka tego samego autora *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2006.

¹⁵ E. Kirchner, J. Sperling, *National Security Cultures: Patterns of Global Governance*, Routledge, Londyn 2010, s. 1.

- podmioty komercyjne, grupy przestępcze czy aktywistyczne, ale i osoby prywatne – hakerzy czy to pracujący na zlecenie obcych rządów, czy dokonujące ataków dla zabawy. Ponadto ze względu na możliwość zachowania anonimowości bardzo ciężko odróżnić z jakiego typu atakiem mamy do czynienia, co utrudnia natychmiastowe, właściwe reagowanie.
2. Ponieważ cyberkultura opiera się na nieograniczonej wymianie informacji i wiedzy, umożliwiając tworzenie nieskończonej ilości perspektyw i opinii na dany temat, o wiele łatwiejsze jest zatajenie prawdy w zalewie wielu pozycji, manipulacja informacją oraz wszelkiego rodzaju inne operacje informacyjne.
  3. Cyberprzestrzeń pozwala na tworzenie rozległych, słabych sieci powiązań między jej członkami, bez względu na ograniczenia geograficzne, kulturowe czy czasowe. Przez to łatwiej działać w zorganizowanych grupach o naturze sieciocentrycznej. Ponadto, jako że poczucie przynależności członków do wspólnoty cyfrowej jest tak samo silne jak w realnej, mniejszym nakładem kosztów można prowadzić kampanie propagandowe czy werbunkowe.
  4. Z jednej strony zjawiska, idee, artefakty, wartości czy praktyki oraz właściwości cyberkultury rozprzestrzeniają się szybciej i w nieograniczony sposób, zazwyczaj pod wpływem pod wpływem jednego artefaktu (np. obrazu czy memu), co umożliwia łatwiejsze prowadzenie operacji informacyjnych. Z drugiej strony, jako że symbole te są bardziej nietrwałe i płynne, trudniej o atrybucję i analizę powiązań między obrazami, symbolami a ideami, które są propagowane.
  5. Jak wspomnieliśmy wcześniej, tożsamość jednostki jest bardziej płynna, plastyczna i łatwiej podlega większym, nie zawsze trwałym zmianom niż w codziennym, realnym życiu, o wiele łatwiej więc na nią wpływać w cyberprzestrzeni niż realnie. Dodatkowo analiza tożsamości społeczno-kulturowej nie jest jednoznaczna w wypadku zachowań w cyberprzestrzeni, również dlatego, że anonimowość staje się nowym rodzajem tożsamości.
  6. Jako że jednostka ma również możliwość uczestnictwa w doświadczeniach i sposobach ekspresji, których nie oferuje, bądź których zabrania kultura macierzysta, a taka sytuacja wiąże się z mniejszym bądź zerowym ryzykiem stygmatyzacji czy ostracyzmu społecznego, jeśli negatywnie odbierana społecznie działalność zostanie niewykryta, podjęcie decyzji o aktywności w ramach grup przestęp-

- czych, terrorystycznych czy praca dla obcego wywiadu mogą być znacznie łatwiejsze.
7. Powyższą sytuację zdecydowanie ułatwia też złudne poczucie bezpieczeństwa, wolności, bezkarności i możliwości dużego wpływu na grupy odbiorców, możliwości wpływania na bieg lokalnych/światowych wydarzeń politycznych, społecznych, co może zachęcać cyberaktywistów i hacktywistów do stawiania się źródłem zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego czy międzynarodowego.
  8. Ponadto normy regulowane są opinią i ustalonymi praktykami określonej społeczności w cyberprzestrzeni, a ustalone przez użytkowników „prawo zwyczajowe”, biorące górę nad normami odgórnymi, co tworzy problemy w aplikacji i egzekwowaniu norm prawnych ustalonych przez państwa czy struktury ponadnarodowe. Wynikiem tego jest panująca współcześnie w sieci sytuacja anarchii, która z jednej strony jest wyrazem zasady nieograniczonej wolności i skrajnego liberalizmu sieci, z drugiej jednak – jest źródłem licznych zagrożeń.
  9. Operacje informacyjne w cyberprzestrzeni, podejmowane przez podmioty państwowe i militarne w celu zapewnienia bezpieczeństwa, są paradoksalnie łatwiejsze, jak i utrudnione przez cechy zasad rządzących strukturą głęboką sieci, między innymi: dostęp do informacji w czasie rzeczywistym bez ograniczeń przestrzennych, pluralizm informacji, możliwość przekraczania ograniczeń prawnych i barier bezpieczeństwa czy wielowymiarowość – istnienie głębszych, ukrytych poziomów wymiaru informacji (wspomniane połączenia szyfrowane, deepweb, darknet).
  10. Sieciowość i złożoność systemu oraz jego samoorganizacja na wzór złożonych systemów adaptacyjnych tworzy sytuację, w której ciężko o analizę źródeł potencjalnych zagrożeń i prognozy. Również dlatego, iż cechą takich systemów jest nieliniowość – nie ma możliwości klarownej analizy przyczyny-efektu, czasami bardzo duże zmiany mogą wystąpić w wyniku małej zmiany warunków, jednego bodźca (tzw. „efekt motyla” znany z teorii chaosu).

Jak widzimy, z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego, główne atrybuty i zalety cyberprzestrzeni są również jej najsłabszymi punktami oraz źródłami licznych zagrożeń i wyzwań. Ponadto zawsze będziemy mieli do czynienia z różnicami międzykulturowymi, które dyktowane są względami społeczno-obyczajowymi, prawnymi czy politycznymi (vide cenzura w Chinach czy ograniczenia dostępu do sieci

w Turcji), które wpływają na praktyki użytkowników oraz podejście rządów do kwestii bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni. W tym wypadku wpływ na kulturę bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni będą miały kultura macierzysta, polityczna, strategiczna, militarna oraz relacje między nimi.

Kultura polityczna

Już Arystoteles stwierdził, iż „człowiek jest z natury zwierzęciem politycznym”, co przekłada się na znaczenie kultury politycznej w życiu społeczeństw – o ile tożsamość kolektywna determinuje jedność i jest podstawą mobilizacji danej grupy, tak polityka zapewnia instrumenty i środki dla tej mobilizacji, działań i w rezultacie – osiągnięcia zamierzonych celów. Klasyczną definicję kultury politycznej, nad którą rozkwit badań nastąpił w latach 60. XX wieku¹⁶, znajdujemy w książce Gabriela Almonda i Bingham Powella. Według nich kultura polityczna składa się z postaw, wierzeń, wartości oraz umiejętności powszechnych dla całej populacji tworzącej daną kulturę polityczną, wraz ze szczególnymi odmianami powyższych zjawisk, skłonności i atrybutów wśród różnych grup wchodzących w skład danego społeczeństwa¹⁷.

W ten sposób grupy lokalne, etniczne bądź klasy społeczne tworzą podkulturę (subkulturę) wpływającą na kształt głównej kultury politycznej, tak samo jak różne tradycje oraz sposoby postrzegania tworzone mogą być przez specyfikę kultur organizacyjnych instytucji, takich jak wojsko, władza ustawodawcza czy samorząd lokalny. Kultura polityczna ujmowana jest tu jako ukryty przez autorów, określany jako „psychologiczny”, wymiar działalności w sferze politycznej, manifestowany przez konkretne struktury, instytucje, zachowania czy artefakty. Wymiar ten jednak powinien być dogłębnie analizowany, gdyż bardzo trudno jest odczytać sens, intencje, motywacje i inne cechy przynależne danej kulturze przez zwykłą interpretację zewnętrznej, obserwowalnej warstwy.

---

¹⁶ W Polsce termin ten został po raz pierwszy użyty przez Józefa Siemieńskiego w 1916 roku podczas odczytu *Konstytucja 3 maja 1791 jako wyraz polskiej kultury politycznej*. Obchody 3 Maja na Uniwersytecie Warszawskim. Kontynuowane potem w jego książce: *Kultura staropolska* (rozdz. *Kultura polityczna wieku XVI*), Kraków 1932.

¹⁷ G. Almond, B. Powell, *Comparative Politics: A Developmental Approach*, Little, Brown and Co, Boston 1966.

W jednej z definicji „technicznych” natomiast kultura polityczna obejmuje wszystkie konteksty, wartości oraz wewnętrzne zasady i nakazy, które wyrażają i kształtują intencje oraz działania polityczne, determinując żądania i roszczenia wysuwane przez dane grupy. Wszystkie te czynniki składające się na kulturę polityczną służą racjonalizowaniu i zapewnianiu logicznych podstaw działaniom politycznym oraz ułatwiają ich przyjęcie oraz uzyskanie poparcia w danym społeczeństwie. Trudno oddzielić ją od głównego nurtu kultury, z której się wywodzi, gdyż polityka zajmuje się źródłami władzy relacjami międzyludzkimi¹⁸. Jest ona więc tą „niewidzialną”, a jednak manifestującą się w realnych strukturach i działaniach, siłą sprawczą polityki jako takiej.

Na kulturę polityczną składa się system polityczny, tradycje i instytucje, procesy decyzyjne, wiara i religia oraz kultura strategiczna. Kim Yuil definiuje kulturę polityczną, jako zestaw wartości, tradycji, percepcji, oczekiwań, podejść, praktyk oraz instytucji, podzielanych przez dane społeczeństwo bądź grupę, a dotyczących tego jak powinien działać system polityczny oraz jakie procesy ekonomiczne powinny zachodzić. Jako produkt historyczny jest ona zjawiskiem dynamicznym i zmiennym¹⁹. Ważnymi składowymi kultury politycznej są system polityczny i kultura strategiczna. Pojęcie systemu politycznego odnosi się do tego jak zorganizowana jest władza polityczna, ze szczególnym naciskiem na jej podstawy, dystrybucję oraz hierarchię władzy. Rozpatrując ją, należy wziąć pod uwagę rolę historii, podziału klasowego, religii, rasy, etniczności, ról płci, fizycznej, społecznej i kulturowej geografii, demografii oraz rozdział władzy decydujący o tym, gdzie znajdują się jej ośrodki, powiązania między nimi i linie działalności. Współcześnie mamy do czynienia z różnymi systemami politycznymi – od autokratycznych po demokratyczne, we wszystkich jednak wspólnym mianownikiem analizy będzie to, w jaki sposób władza jest zdobywana, utrzymywana, egzekwowana oraz przekazywana.

Rozważając kulturę polityczną, należy zwrócić uwagę na jej filozoficzny aspekt: podejście do rozwoju i postępu. Jeżeli bowiem zgodzimy się, iż koncepcja modernizacji pochodzi z „Zachodu” i została przez nich zdefiniowana (a tak społeczność międzynarodowa czyni obecnie, próbując narzucić państwom „upadającym” swój model rozwoju, kom-

---

¹⁸ V.E. Hudson, *Culture and Foreign Policy*, Lynne Rienner, Boulder 1997, s. 10.

¹⁹ Y. Kim, *Cultural Dimensions...*, dz. cyt., s. 19.

pletnie niedopasowany do tamtej rzeczywistości), napotykamy na szereg problemów, gdyż nie istnieje jedno słuszne pojęcie „rozwoju cywilizacyjnego”. Dowodem na to mogą być również sukcesy społeczeństw Azji Wschodniej, które obrały konfucjański model rozwoju. Kolejną ważną sprawą jest również rola religii w kształtowaniu kultury politycznej, gdyż ma ona znaczny wpływ na formowanie się tożsamości grupowej oraz relacji między tożsamością religijną a narodową, kształtowaniem systemu politycznego a dogmatami (gdzie w większości krajów muzułmańskich nie ma rozdziału państwo-religia, a i są wątpliwości, czy w wypadku Stanów Zjednoczonych nie jest podobnie) oraz między tym rodzajem kolektywnej tożsamości a organizacjami transnarodowymi.

Również z ogólnej teorii systemów pochodzi koncept granic, definiujących cechy systemów społecznych, które blokują bądź filtrują wszystkie zewnętrzne czynniki i mechanizmy mające na celu infiltrację bądź dokonanie zmian w systemie, jak również i inne, z natury nieinwazyjne, lecz „obce”. W tych właśnie granicach zachodzą procesy nieustannych adaptacji, celem utrzymania systemu jednak granice te mogą być stabilne i niezmiennie przez długi okres czasu. Dzięki temu więc dla relatywnie „zamkniętego”, stabilnego systemu, obraz uzyskiwany przez aplikację koncepcji ogólnej teorii systemów nie są o wiele różne od tych uzyskanych w antropologicznym ujęciu funkcjonalizmu strukturalnego. W społeczeństwach bowiem, jak i w przynależnej im kulturze politycznej, prócz dynamicznych bądź ewolucyjnych przemian, pozostają ciągłości oraz stałe, bazowe cechy i wartości. Dla stworzenia pełnego obrazu sytuacji i głębszej analizy mechanizmów rządzących zjawiskiem kultury politycznej musimy je połączyć z podejściem procesualnym, co oferuje nam w uproszczonej formie teoria złożonych systemów adaptacyjnych. W kontekście cyberprzestrzeni, kultura polityczna rozpatrywana będzie na poziomie istniejących praw regulujących aktywność i bezpieczeństwo tej sfery.

Kultura strategiczna

Kulturowe podejścia do studiów strategicznych istniały w różnych formach przez setki lat. Argument, iż kultura wpływa na kształtowanie polityki w zakresie bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego jest ugruntowany już w takich dziełach, jak *Wojna peloponeska* Tukidydesa czy *Sztuka wojny* Sun Tzu, pochodząca z V wieku p.n.e. Karl von Clausewitz rozwinął te idee przez uznanie konfliktu zbrojnego

oraz strategii wojennej, jako test dla siły fizycznej i moralnej narodu. Celem strategii według niego było o wiele więcej niż pobicie wroga na polu bitwy – priorytetem było zniszczenie jego morale. W XX wieku studia nad charakterem narodowym wykazały, iż decyzje strategiczne ówczesnych Niemiec i Japonii podczas drugiej wojny światowej kierowane były przede wszystkim determinantami kulturowymi. Klasyczne dzieło Russela Weigleya, *Amerykański sposób prowadzenia wojny* z 1973 roku natomiast kontynuowało linię kulturowej analizy kształtowania i realizacji strategii. Za dzieło kładące podwaliny dla analizy koncepcji kultury strategicznej jednak uważa się *The Soviet Strategic Culture: Implications for Limited Nuclear Operations* Jacka Snydera z 1977 roku, dotyczące relacji między ówczesną strategią użycia sił nuklearnych Związku Radzieckiego, kulturą militarną a wyborami strategicznymi²⁰.

Według większości badaczy kultura strategiczna to relatywnie nowy koncept, który zaczął rozwijać się w pełni po zakończeniu zimnej wojny. Wpływ na to miały dwa wymienione niżej czynniki.

Pierwszy to fakt, iż nauki społeczne zupełnie nie były w stanie przewidzieć końca zimnej wojny i rozpadu dwubiegunowego świata, zaczęto więc szukać brakujących czynników które uniemożliwiły odpowiednią predykcję oraz drugi, oznaczający iż zdano sobie sprawę, że każde państwo czy naród postrzegał stan stosunków międzynarodowych, analizował go, interpretował oraz reagował nań ze swojej własnej, unikalnej perspektywy.

Stwierdzono, iż to właśnie czynniki kulturowe są tym „brakującym ogniwem” w możliwości przewidywania zachowań państw. Kultura strategiczna została więc zdefiniowana jako ogół związków pomiędzy czynnikami kulturowymi a zachowaniem strategicznym, unikalna kolektywna perspektywa mająca swoje korzenie w doświadczeniach historycznych oraz ich percepcji, wspólnych wartościach, które determinują dane linie formowania i egzekwowania celów polityki i strategii²¹. W ten sposób kultura strategiczna zarówno umożliwia, jak i ogranicza spektrum działań i reakcji w zakresie decyzji strategicznych, priorytetów, za-

---

²⁰ J. Lantis, *Strategic Culture: From Clausewitz to Constructivism*, Comparative Strategic Cultures Curriculum, Contract No: DTRA01-03-D-0017, Technical Instruction 18-06-02. Defense Threat Reduction Agency, Advanced Systems and Concepts Office, Waszyngton 2006, s. 3.

²¹ Y. Kim, *Cultural Dimensions...*, dz. cyt., s. 23.

pewniania bezpieczeństwa, prowadzenia stosunków dyplomatycznych czy użycia siły. Jak stwierdził Jeffrey Lantis, jeden z czołowych badaczy tej dziedziny, naukowcy po raz drugi odkryli kulturę strategiczną, jako narzędzie wyjaśniania polityki bezpieczeństwa. Badania „kulturowego realizmu” Alastaira Johnstona z 1995 roku wyjaśniały politykę bezpieczeństwa czasów dynastii Ming i dowodziły iż cechy, wyznawanie wartości i organizacja społeczności miały znaczny wpływ na zachowania państw od zarania dziejów²².

Analiza porównawcza kultur strategicznych przeszła trzy zasadniczo różniące się fazy rozwoju: od lat siedemdziesiątych XX wieku do połowy lat osiemdziesiątych, następnie wyróżnia się przełomowy okres rozpadu bipolarnego porządku światowego, ostatnia fala natomiast to okres od połowy lat dziewięćdziesiątych po czasy obecne. Pierwsza fala, datowana od wczesnych lat siedemdziesiątych, skupiała się głównie na próbach wytłumaczenia różnic w percepcji i projektowaniu strategii nuklearnych Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego, tłumaczonych przez badaczy takich, jak Colin Gray, Jack Snyder czy Max Booth, jako efekt wpływu unikalnych dla danego państwa zmiennych „makro”, takich jak doświadczenia historyczne, kultura polityczna czy czynniki geostrategiczne. Słabości początkowego etapu analizy zjawiska kultury strategicznej i jej wpływu na stan stosunków międzynarodowych wynikały głównie z przeświadczenia, iż dane społeczeństwo posiada homogeniczną kulturę strategiczną, a raz określona czynnikami społeczno-kulturowymi myśl strategiczna prowadzi do podejmowania podobnych decyzji, mimo zmieniających się warunków. Wskazuje to na dominację realistycznego postrzegania działalności państw i mechanizmów rządzących środowiskiem międzynarodowym.

Druga fala natomiast, obejmująca początki oraz przełomowy okres rozpadu bipolarnego porządku światowego opierała się na założeniu, iż istnieje znacząca rozbieżność między tym, co przywódcy państw myślą o swoich działaniach oraz jak je oficjalnie motywują, a głębokimi rzeczywistymi determinantami ich działań. Kultura strategiczna traktowana była podówczas jako narzędzie politycznej hegemonii w nowej wyłaniającej się dopiero rzeczywistości geostrategicznej. Wskazywano na liczne problemy związane z kształtowaniem się dyskursu strategicz-

---

²² J. Lantis, *Reflection and Reappraisal: Strategic Culture and National Security Policy*, *International Studies Review*, Vol. 4, No. 3/ Fall 2002, s. 87-88.

nego oraz łączenia determinantów kulturowych z rzeczywistym zachowaniem elit politycznych zaangażowanych w kształtowanie polityki międzynarodowej²³. Rozważano też, czy te podmioty poruszają się wyłącznie w rzeczywistości skonstruowanej przez siebie narodowej kultury strategicznej, ograniczonej przez „mity” i symbole stworzone przez poprzedników, znacznie ograniczające zakres możliwych posunięć strategicznych i reakcji.

Trzecia fala natomiast, datowana od połowy lat dziewięćdziesiątych, określana jest jako bardziej rygorystyczna i eklektyczna w stosunku do konceptualizacji zmiennych motywujących decyzje strategiczne. Skupia się raczej na analizie konkretnych decyzji strategicznych, jako zmiennych zależnych. W wyniku efektów zmiany ładu światowego za główny punkt skupienia analiz bierze ona przypadki, w których realistyczne, strukturalno-materialistyczne modele eksplanacyjne nie są w stanie wytłumaczyć konkretnych wyborów strategicznych. Krytyka wczesnych faz rozwoju trzeciej fali opiera się głównie na opozycji do teorii realistycznych, będących bazą dla dalszych rozważań oraz traktowaniu kultury organizacyjnej w zakresie bezpieczeństwa narodowego, jako kluczowej zmiennej niezależnej. Nie uwzględnia się również w tym okresie komponentów pozapaństwowych, które stały się kolejnym podmiotem stosunków międzynarodowych.

Kultura strategiczna posiada wiele wspólnych płaszczyzn z kulturą polityczną. Cechą różniącą ją od kultury politycznej oraz niejako czyniącą z niej główny komponent kultury politycznej jest to, iż koncentruje się ona na metodach, które narody, państwa bądź inne grupy wybierają, żeby osiągnąć swoje cele. Największe znaczenie mają tu czynniki kulturowe, które wpływają na sposób, w jaki podmioty współpracują bądź współzawodniczą z innymi podmiotami sceny międzynarodowej. Najbardziej ewidentnym przykładem ciągłości kultury strategicznej oraz istnienia bazowych wartości, na których opiera się mechanizm działania społeczeństwa w dziedzinie kultury strategicznej oraz politycznej, jest współczesna polityka międzynarodowa Chińskiej Republiki Ludowej. Podstawowe jej zasady bowiem, „duch”, w jakim ukierunkowuje się rozwój państwa oraz działalność względem Stanów Zjednoczonych (po-

---

²³ E. Stone, *Comparative Strategic Cultures: A Literature Review*, Comparative Strategic Cultures Curriculum Project, Contract No: DTRA01-03-D-0017, Technical Instruction 18-06-02, Defense Threat Reduction Agency, Advanced Systems and Concepts Office, Waszyngton 2006, s. 2-3.

czekać aż wróg sam osłabnie, żeby móc zwyciężyć bez bitwy, wojna psychologiczna) oraz „miękką ekspansją” w Afryce, są doskonałymi przykładami tego, jak kultura wpływa na zachowania strategiczne, aktywność polityczną oraz działalność obronną.

Dokonana właściwie analiza kultury strategicznej może pomóc twórcom polityki i strategii dokładnie zrozumieć w empatyczny sposób to, jak różni aktorzy sceny międzynarodowej rozumieją grę, jaką są stosunki między nimi, zredukować niepewność oraz inne aspekty istotne dla podejmowania decyzji strategicznych. I odwrotnie – analiza dokonana niewłaściwie wzmacnia stereotypy dotyczące danej kultury oraz jej korzeni i mechanizmów decyzji strategicznych. Przez to możemy być pozbawieni wizji alternatywnych scenariuszy działań podejmowanych w ramach lokalnych kultur strategicznych²⁴. Na poziomie kultury strategicznej, kultura bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni manifestować będzie się w istnieniu określonych doktryn regulujących bezpieczeństwo w cyberprzestrzeni oraz roli, jaką nadaje się cyberprzestrzeni w osiąganiu celów strategicznych przez poszczególne podmioty.

Kultura militarna

W świetle klasycznych teorii, zgodnie z zamysłem Karla von Clausewitza, użycie przemocy zbrojnej jest środkiem do osiągnięcia konkretnego celu politycznego. Jednak prócz tego, iż jest ona zjawiskiem politycznym, uznawana jest też za fenomen społeczno-kulturowy, który rozpatrywać możemy z antropologicznego punktu widzenia, jak zaproponował to między innymi John Keegan²⁵. Co więcej, niektórzy z klasyków antropologii proponują uznanie różnych form stosowania przemocy zbrojnej we wzajemnych stosunkach za kolejny „wynalazek” grup społecznych (tak jak formy wymiany pieniężnej, struktury władzy, instytucje i rytuały porządkujące życie społeczne), który pełni określone funkcje w danym społeczeństwie i ewoluuje wraz z rozwojem jego potrzeb i szerszego kontekstu cywilizacyjno-kulturowego²⁶. W rozumieniu antropologicznym, więc wokół zjawiska stosowania zorganizowanej

---

²⁴ A. Johnson, *Thinking about Strategic Culture*, International Security, s. 32-64, Vol. 19, No. 4/Spring, 1995, s. 32.

²⁵ J. Keegan, *Historia wojen*, Książka i Wiedza, Warszawa 1998, s. 91-103.

²⁶ M. Mead, *Warfare is only an invention – not a biological necessity*, „Asia” Vol. 40, Issue 8, August 1940, s. 402-405.

przemocy zbrojnej przez daną grupę (plemię, grupę społeczną, etniczną, państwo, grupę państw), tworzy się kultura militarna, która zazwyczaj odzwierciedla wzory kulturowe dominujące w danym społeczeństwie macierzystym i obejmuje motywacje, tradycje, wartości, struktury, formy, wzory zachowania, rytuały towarzyszące, symbolikę czy stroje.

Jak pisze Martin van Creveld²⁷, wyczerpująca dyskusja na temat kształtowania się i funkcjonowania kultury militarnej wymagałaby nie tyle opasłego tomu, co całej biblioteki poświęconej zagadnieniu. Kultura militarna bowiem obejmuje tak różnorodne kategorie, jak kształt i dekorację broni, sposoby kamuflażu, metody szkoleń i treningu, doktryny, prawo, wartości i tradycje cechujące na przestrzeni dziejów wojowników i żołnierzy, manifestowane w zwyczajach, literaturze, ceremoniach, czy wreszcie zróżnicowanych zarówno wertykalnie (historycznie), jak i horyzontalnie (międzykulturowo) motywacjach i sposobach rozpoczęcia, prowadzenia, zakończenia i sposobów upamiętniania konfliktów zbrojnych czy to podczas rytuałów, czy w powszechnej świadomości danej grupy społecznej. Według innych definicji kultura militarna reprezentuje etos i profesjonalne atrybuty zarówno w zakresie doświadczeń, wzorców zachowań, jak i analizy myśli i idei, które tworzą podstawę wspólnego dla danej grupy rozumienia natury form użycia przemocy zbrojnej i wojny przez poszczególne organizacje militarne. A jako że poszczególne organizacje militarne spędzają większość czasu, nie będąc zaangażowanymi w realizację ich podstawowej funkcji – czyli używania przemocy zbrojnej podczas konfliktu i w innych celach, utrudniona jest ocena innowacji technologicznych, organizacyjnych i szkolenia, które w warunkach bitewnych, charakteryzujących się niepewnością, nieprzewidywalnością, a wręcz chaosem, muszą przejść decydujący test skuteczności. W tym ujęciu kultura militarna definiowana może być przez intelektualne i duchowe zdolności i kompetencje danej armii do przygotowania skutecznych metod walki²⁸.

Należy również pamiętać, iż organizacje militarne, mimo iż stanowią klasyczny przykład kultury organizacyjnej, znacznie różnią się od innych instytucji prywatnych i publicznych. Podczas gdy dzielą te same fundamentalne zasady i wpływy kulturowe, które determinują działają-

---

²⁷ M. Van Creveld, *The Culture of War*, Ballantine Books, Nowy York 2008, s. VII-XI.

²⁸ W. Murray, *Does Military Culture Matter?, America the Vulnerable: Our Military Problems and How To Fix Them*, Foreign Policy Research Institute, Philadelphia 2011, s. 134-151.

ność innych instytucji w danym kraju oraz odzwierciedlają wzory kulturowe panujące w społeczeństwie, z którego wyrastają, stanowią specyficzną kulturę zawodową, relatywnie odizolowaną od społeczeństwa. Mimo zmiany charakteru działalności formacji wojskowych skierowane bardziej na użycie siły zbrojnej celem tworzenia bądź utrzymania pokoju i bezpieczeństwa (operacje inne niż wojna), czy wsparcie działań antykrzysowych, ich pierwotna funkcja, czyli społecznie i prawnie sankcjonowane użycie przemocy, jest utrzymana. Stąd stałymi elementami kultury militarnej są etykieta, wzorce zachowań, rytuały i ceremonie, dyscyplina, specyficzna etyka zawodowa, pojęcia jedności i tożsamości grupy oraz podbudowa moralna (wartości).

Problemy z naukową analizą przemian kultur militarnych wynikają z faktu, iż jest to zjawisko kompleksowe, na które wpływ ma wiele czynników długoterminowych, które trudno poddać czy to badaniom jakościowym czy kwantytatywnym. Ponadto kultury militarne podlegają przemianom w wyniku procesów społeczno-politycznych, zmian kulturowych, konieczności adaptacji do zmieniającego się środowiska bezpieczeństwa. Jak określił to jeden z dowódców formacji U.S. Marines, kultury militarne przypominają liniowce oceaniczne bądź samoloty transportowe, gdyż wymagają dużego wysiłku dla zmiany ich kursu. Podczas gdy podmioty, które próbują dokonywać zmian w systemie wartości tej instytucji mają konkretną wizję celów tych zmian, w większości przypadków nie mogą mieć pewności, co do prawdopodobieństwa osiągnięcia pożądanego rezultatu²⁹. Jednakże realizacja podstawowych zasad rządzących daną kulturą militarną jest najbardziej obserwowalna na poziomie operacyjnym, gdyż odniesienie sukcesu podczas realizacji danej operacji, warunkowane jest zastosowaniem odpowiednich technik operacyjnych, które są odzwierciedleniem istniejących doktryn, zasad, schematów działania, wartości, czyli wszystkich mentalnych, „głębokich warstw” tej specyficznej kultury organizacyjnej³⁰.

Kultura militarna ma szczególnie znaczenie współcześnie zarówno podczas współpracy w ramach wielonarodowych komponentów wojskowych, jak i w trakcie prowadzenia operacji. Obrazowym przykładem pierwszego aspektu jest chociażby percepcja roli kobiet w formacjach

---

²⁹ W. Murray, *Does Military Culture Matter?...*, dz. cyt., s. 134.

³⁰ R. Cassidy, *Russia in Afghanistan and Chechnya: Military Strategic Culture and the Paradoxes of Asymmetric Conflict*, Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, Carlisle 2003.

wojskowych, gdzie zazwyczaj ich pozycja oraz sposób percepcji będą właściwe kulturze głównej, w której funkcjonuje dana kultura militarna. Podczas amerykańskiej współpracy z Arabią Saudyjską w trakcie operacji *Pustynna Burza* w Iraku, oficerowie Saudyjscy³¹ byli wysoce skonfundowani oraz zażenowani faktem, iż oficerowie amerykańscy przyjmują rozkazy od kobiet-oficerów, nie chcieli również, by kobiety w jakikolwiek sposób miały nad nimi dominować, mimo iż wynikało to z zależności służbowej. Rola kobiet w wojsku amerykańskim stała się szczególnie problematyczna, kiedy lokalne kobiety (którym zwyczajowo nie wolno było wtedy prowadzić pojazdów) chciały naśladować żeński personel amerykański, który regularnie prowadził różnego rodzaju pojazdy. W tej sytuacji władca Saudyjski wydał rozporządzenie obwieszczone, iż „Amerykański personel wojskowy płci żeńskiej nie jest traktowany jako kobiety i nie podlega przysługującym im prawom i obowiązkom, podczas prowadzenia pojazdów wojskowych”³².

Drugi argument, dowodzący kluczowego znaczenia umiejętności analizy kultury militarnej, odnosi się do operacji populacjocentrycznych. Komponenty wojskowe, będąc narzędziem polityki, implementują wytyczne i osiągają cele zgodnie z własnymi wzorcami kultury wytyczonymi przez nadrzędną kulturę główną oraz polityczną i strategiczną danego kręgu. Są również niejako ambasadorem, najbardziej manifestowaną częścią tej polityki i negatywna percepcja *modus operandi* sił wojskowych przez lokalną ludność może spowolnić lub całkowicie zniweczyć implementację zamierzonych celów politycznych. W kontekście cyberprzestrzeni, kultura militarna rozpatrywana będzie tak, jak poszczególne podmioty rozpatrują operacje informacyjne i *stricte* militarne w cyberprzestrzeni oraz poszczególne aktywności w ramach piątego wymiaru działań wojennych.

6. Podsumowanie

Bezpieczeństwo jest wytworem ludzkim, ma charakter podmiotowy – bez podmiotu, który je tworzy i który mu podlega, nie istnieje. Tak samo jest z cyberprzestrzenią. Podmiotem bezpieczeństwa ogólnie

---

³¹ Arabia Saudyjska jest krajem konserwatywnym i patriarchalnym, gdzie istnieje wyraźny podział ról i obowiązków poszczególnych płci.

³² G. Luft, *The cultural dimension of multinational military cooperation*, University of Baltimore, Baltimore 2002, s. 285.

oraz w cyberprzestrzeni są różne grupy i zbiorowości ludzkie – grupy narodowościowe, społeczne, społeczności regionalne, czy wreszcie społeczność globalna skupiona wciąż przede wszystkim w państwach. Niezmiennie jednak bezpieczeństwo tworzą jednostki ludzkie, które podlegają kulturowym i społecznym prawom i mechanizmom, najlepiej tłumaczonym przez nauki, takie jak antropologia, psychologia czy socjologia. Ponadto na zasadzie sprzężenia zwrotnego również społeczność cyberprzestrzeni tworzy określone zjawiska społeczno-kulturowe i zmienia zachowania swoich użytkowników, stwarzając niejako nową globalną kulturę, o której niewiele jeszcze wiemy. Interdyscyplinarne podejście do tych kwestii może być analizowane za pomocą fuzji tworzących się dziedzin antropologii bezpieczeństwa, antropologii i socjologii cyberprzestrzeni, czy tworzącej się dopiero antropologii bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni. Obejmują one bowiem najszerszy kontekst ludzkich zachowań, postaw i motywacji, wynikających również z czynników ekonomicznych, psychologicznych czy indywidualnych.

Badania dotyczące społecznych aspektów funkcjonowania w cyberprzestrzeni, prowadzone są głównie w sektorze komercyjnym dla potrzeb marketingowych. Przeprowadza się również wstępne badania dotyczące wpływu sieci na zachowania i obyczaje jednostek i zbiorowości, natury socjologicznej czy antropologicznej, jednak nie pod kątem interesujących nas zagadnień bezpieczeństwa. Ponadto cyberprzestrzeń jest z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego przestrzenią problematyczną. Po pierwsze – ze względu na brak dostatecznych uregulowań prawnych w tej kwestii, które są dopiero tworzone, a każda w zasadzie inicjatywa w tym zakresie napotyka na opór i jest zazwyczaj kontrowersyjna. Po drugie, wyróżnia ją mnogość podmiotów, które – jak nigdzie indziej – mogą mieć znaczący wpływ na poziom bezpieczeństwa i tworzyć za pomocą minimalnego nawet nakładu sił ryzyko i zagrożenia na niespotykaną wcześniej skalę. Wcześniej bowiem nie zdarzało się, by pojedyncza jednostka mogła stanowić zagrożenie dla dużej części infrastruktury krytycznej kraju. Obecnie jest to sytuacja, której nie możemy wykluczyć. Wcześniej również nie mieliśmy do czynienia z sytuacją gdzie spontanicznie tworzące się grupy, które łączą przynależność do określonej społeczności internetowej, niemającej w zasadzie żadnej struktury, do której należeć i działać może każdy posiadacz osobistego komputera bądź podłączonego do Internetu urządzenia takiego, jak telefon komórkowy w każdym miejscu na świecie, może zmieniać decyzje polityczne (jak było w przypadku grupy Anonymous

oraz ustawy ACTA). Nie wspominając już natury oraz powszechności zagrożeń hybrydowych, których esencją jest działalność oraz dominacja w cyberprzestrzeni, a katastrofalne ich rezultaty obserwować możemy od Aleppo po Donieck.

Stąd zasadna jest potrzeba integracji analizy społeczno-kulturowej z prowadzonymi już badaniami w dziedzinie bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni, gdyż daje nam to pełniejszy obraz jednego z najbardziej skomplikowanych i fascynujących pól działalności ludzkiej oraz umożliwia zarówno zrozumienie, przewidywanie, a także w pewnym stopniu kształtowanie, pożądanych ze względów bezpieczeństwa narodowego, jak i międzynarodowego, postaw i zachowań podmiotów.

Bibliografia

- Alach Z., *The New Aztecs: Ritual and Restraint in Contemporary Western Military Operations*. Advancing Strategic Thought Series. U.S. Army War College, Carlisle 2011.
- Cassidy R., *Russia in Afghanistan and Chechnya: Military Strategic Culture and the Paradoxes of Asymmetric Conflict*, Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, Carlisle 2003.
- Cieślarczyk M., *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów i bezpieczeństwa państwa*, UPH, Siedlce 2011.
- Escobar A., *Welcome to Cyberia. Notes on Anthropology of Cyberculture*, "Current Anthropology" (3)35 /1994.
- Gentile G., *A Strategy of Tactics: Population-centric COIN and the Army*, U.S. Navy, Autumn 2009;
<http://www.public.navy.mil/usff/Documents/gentile.pdf>.
(10.010.2014).
- Gray C., *Hard Power and Soft Power: The Utility of Military Force as an Instrument of Policy in the XXI Century*, U.S. Army War College, Carlisle 2011.
- Hudson V.E., *Culture and Foreign Policy*, Lynne Rienner, Boulder 1997.
- Kamieński Ł., *Technologia i wojna przyszłości. Wokół nuklearnej i informacyjnej rewolucji w sprawach wojskowych*, WUJ, Kraków, 2009.
- Keegan J., *Historia wojen*, Książka i Wiedza, Warszawa 1998.

- Kluszczyński R., *Od web.studies do antropologii nowej wizualności. Współczesne badania nad cyberkulturą*, „Kultura Współczesna” nr 1 (43)/2005.
- Koziej S., *Przedmowa*, [w:] *Asymetria i hybrydowość – stare armie wobec nowych konfliktów*, BBN, Warszawa 2012.
- Lantis J., *Reflection and Reappraisal: Strategic Culture and National Security Policy*, *International Studies Review*, Vol. 4, No. 3/ Fall 2002.
- Lantis J., *Strategic Culture: From Clausewitz to Constructivism*, Comparative Strategic Cultures Curriculum, Contract No: DTRA01-03-D-0017, Technical Instruction 18-06-02. Defense Threat Reduction Agency, Advanced Systems and Concepts Office, Waszyngton 2006.
- Luft G., *The cultural dimension of multinational military cooperation*, University of Baltimore, Baltimore 2002.
- Murray W., *Does Military Culture Matter?, America the Vulnerable: Our Military Problems and How To Fix Them*, Foreign Policy Research Institute, Philadelphia 2011.
- Simmons A., *Got Vision? Unity of Vision in Policy and Strategy: What It Is and Why We Need It*, Advancing Strategic Thought Series, U.S. Army War College Strategic Studies Institute, Carlisle 2010.
- Stone E., *Comparative Strategic Cultures: A Literature Review*, Comparative Strategic Cultures Curriculum Project, Contract No: DTRA01-03-D-0017, Technical Instruction 18-06-02, Defense Threat Reduction Agency, Advanced Systems and Concepts Office, Waszyngton 2006.
- Trochowska K., *Kultura bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni*, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2017 (w przygotowaniu).
- Trochowska K., *Model analizy porównawczej kultur strategicznych*, AON, Warszawa 2014.

Dr Kamila Trochowska – Instytut Bezpieczeństwa Państwa, Wydział Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Sztuki Wojennej w Warszawie.